

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE CEMAAT VAKIFLARI: CEMAATLERİN YENİ YÖNETİM ANLAYIŞINDA VAKIFLARIN ROLÜ VE GELECEĞİ

Eskiden, 50-60'lı yıllarda bu tür kurumlar kamu tarafını temsil eder ve yalnızca sivil toplumu denetlemek, zapturapt altına almak için kullanılırdı. Bugün bu anlayış değişti. Artık kamu kurumları sivil toplumun enerjisini yönetime taşımak için önemli bir görevi yerine getiriyorlar.

Vakıflar Meclisi Başkanı Sayın Dr. Adnan Ertem Bey, yurtdışından ve yurtiçinden katılan değerli konuşmacılar, sayın konuklar, bayanlar, baylar; Geleneksel Vakıflar Haftası bu yıl da çok değerli etkinliklerle kutlanmakta ve tüm bu etkinlikler halkımızla paylaşılmaktadır. Ülkemizdeki sivil toplum-devlet ilişkilerinin gelişmesinde vakıflar yönetimi çok önemli bir görev üstlenmektedir. Bu kurumun ileri demokrasi standartlarına sahip çağdaş devlet anlayışında olması ve toplum-devlet ilişkilerini geliştiren bir işlev görmesi son derece sevindiricidir. Eskiden, 50-60'lı yıllarda bu tür kurumlar kamu tarafını temsil eder ve yalnızca sivil toplumu denetlemek, zapturapt altına almak için kullanılırdı. Bugün bu anlayış değişti. Artık kamu kurumları sivil toplumun enerjisini yönetime taşımak için önemli bir görevi yerine getiriyorlar.

Vakıflar Haftası, devlet-sivil toplum ilişkilerinin değerlendirildiği ve öneminin vurgulandığı bu yeni yönetim anlayışının çok değerli bir etkinliğini oluşturuyor. Bu etkinliği bu düzeye taşıyan değerli yöneticilere şükranlarımı sunuyorum. Bu yeni anlayışı, hiç ayırım gözetmeden, ister azınlık diye tanımlanmış olsun, ister çoğunluk, bütün sivil toplum kesimleri için çok değerli buluyorum. Müsaadenizle burada, azınlık kavramını parantez içine almak için çaba göstermeye çalışacağım. Çünkü otoriter yönetimlerde bütün vatandaşlar bir bakıma azınlıktır, her ne kadar devlet onları temsil ediyormuş gibi gözükse de demokratik yönetimlerde bütün vatandaşlar çoğunluk-

* Vakıflar Meclisi Üyesi.

tur; çünkü kendisine hizmet eden, haklarını koruyan, gelişmesini gözeten ve destekleyen bir devletle, her zaman eşitlikçi, katılımcı bir ilişkisi bulunur.

Bir zihniyet değişiminden söz ettikten sonra müsaade ederseniz, iki yaklaşım arasındaki farka da değinmek istiyorum.

20. yüzyılda, ulus-devletlerin kuruluş aşamasında, Soğuk Savaş koşullarında azınlıklar, nasıl olduysa geçmişten kalmış topluluklardı. Onlara devletin asli vatandaşları olarak bakılmaz, hatta çoğu zaman varlıklarından rahatsızlık duyulurdu. Kültürel hakların, dilin, dinsel farklılıkların devletin bütünlüğünü tehdit ettiği bile düşünülürdü. Çünkü o zamanki devlet anlayışında vatandaş özne değil; yönetilmesi, biçimlendirilmesi gereken bir nesne gibi görülüyordu. Bu durumda, devletin sivil toplumun yerine geçmesi amaçlanırdı. Toplum adına hissetmesi, doğruyu tanımlaması, gerekeni kendi başına yapmasıydı temel ilke. Bu anlayış sonuçta, ister istemez otoriter bir devlet sınıfı üretir, ne kadar toplumu temsil etmeye çalıştığını söylese de, kendisini temsil eder, yalnızca küçük etnik grupları değil, herkesi dışlar. Çağdaş devlet ise, farklı toplumları, kültürleri bir zenginlik olarak görür. Geçmişten kalan ve himaye edilmesi gereken topluluklar olarak değil, bireylerin haklarını güvence altına alarak bütün toplulukların kamu hayatına eşit biçimde katılmasını sağlar. Toplumun zenginleşmesi için bu mozaik fırsat olarak görür. Bu da çağdaş devletin çok önemli bir farkını ortaya koyar. Farklılıklar, tahammül edilen birtakım özellikler değildir. Devlet, yalnızca farklılıkları tanımakla ve bir kenarda kendi kültürlerini sergilemelerine müsaade etmekle kalmaz; onların kamusal hayata katılmasını ve eşitlikçi bir biçimde, çoğunluk-azınlık ayırımı yapmadan, kültürlerinin gelişmesini de destekler.

Çağdaş devlette, bir toplumun çoğunluğunu oluşturan ve devlet tarafından asli vatandaşlar olarak kabul edilen topluluklar da yoktur; çünkü böyle bir anlayışın çoğunluğu da tahakküm altına alması söz konusudur ve çağdaş devletin azınlıkları, aynı zamanda çoğunluğunun haklarının da güvencesini oluşturur. Çağdaş devletlerin azınlıkları kamu hayatına katma biçimi, çoğunluğun haklarının korunması ve geliştirilmesi için bir turnusol kağıdı gibidir. Bu yüzden, her ne kadar geçmişten kalan bir kavram olarak kullanmaya devam etsek de, çağdaş devlette çoğunluk-azınlık kavramını da paranteze almak, eşitlemek esastır.

Kanımcıca bu sempozyum, önemi açısından bu etkinliklerin en değerlisidir. Farklı ülkelerden önemli akademisyenler, konuşmacılar, yöneticiler katılmakta ve yoğun bir bilgi ve fikir teatisinde bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğümüzün öncülüğüyle gerçekleşen bu toplantılar dizisinin devamını temenni ediyorum. Günümüzde her şeyin hızla geliştiği bir anlayışta, geçmişin değerlerinin geleceğe taşınması ve yaşatılması görevini sağlayan vakıfların kuruluş felsefesini ve misyonunu anlamak, anlatmak ve de paylaşmak adına, bu buluşmalara çok değer veriyorum. Bu etkinliğin gerçekleşmesinde emek veren herkesi kutluyor ve teşekkür ediyorum.

Cemaat Vakıfları; Osmanlı'dan Günümüze

Osmanlı kültürünün ve anlayışının bir ürünü olan vakıf felsefesine paralel bir anlayışla, gayrimüslim toplumlar da kendi imkanları çerçevesinde, genelde temsil edildikleri dini kurumların öncülüğüyle, yaşadıkları yerlerde, dini, hayri ve eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Dine dayalı bir tabiiyet anlayışının hakim olduğu bu dönemlerde, her milletin başı sayılan dini merkezler ve onların liderleri doğal olarak bu kurumların başı sayılmışlardır. Bu anlayış ve durum, esasen amaçları ve işlevleri bakımından birer vakıf olan bu yapılanmalara hukuki bir sıfat tanınmasına ve bu sıfatlarından doğacak hak ve edinimlere engel teşkil etmiştir. Bu nedenden dolayıdır ki anılan kuruluşların fiilen tasarrufunda bulunan taşınmazların tamamı kayıt altına alınmıştır;

Konu edilen taşınmazlar; namı mefhum ve namı müstear, yani güvenilir kişi veya kutsal kişi adına kayıtlı olan gayrimenkullerdir.

Bu süreç zarfında kiliseler, sinagoglar, hastaneler, yetimhaneler, çeşitli konularda eğitim veren okullar toplum bireylerinin katkısıyla oluşturulmuş ve kendi milletlerine hizmet vermiştir. Böylece, devletin hizmet veremediği yerlere cemaatler bireylerine kendi imkanlarıyla hizmet sunmuş, sosyal dayanışmayı sağlamıştır. Yardımlaşma, birbirine destek olma, sevgi ve saygıyı sağlama niteliklerini geliştirmiştir. Ayrıca, mensuplar arasında güven ortamını geliştirmiş ve söz konusu kurumlara maddi ve aynı bağışların yapılmasını sağlamıştır.

Cemaatlerimizin tarihini ve gelişimini etkileyen bazı önemli süreç ve tarihleri dikkatinize sunmak isterim. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Hareketinden sonra azınlık cemaatlerin idaresi ve ruhani reislerinin görev, sorumluluk veya seçimlerini düzenleyen mevzuat olmadığından, 1862 tarihinde Rum Patrikhanesi, 1863 tarihinde Ermeni Patrikhanesi, 1865 tarihinde de Hahamhane Nizamnamesi tasdik ve kabul edilmiştir. Bu nizamnameler halen hukuki bir referans kaynağı olmaktadır. 1328, yani 1912 Eşhası Hükmiye Cetveli, cemaat taşınmazlarının genel listesinin dini kurumlar tarafından beyan edilmesi hadisesi bu tarihte dini kurumların, cemaatlerin tüzel kişileri olarak nitelendirildiği şekilde de yorumlanıyor.

1924, Evkaf Bakanlığının Vakıflar Genel Müdürlüğüne dönüştürülmesi, 1927 de çıkarılan Medeni Kanun eski vakıfları kapsamıyor. 1930, Ankara Anlaşması ve 1935, 2762 sayılı Vakıflar Kanunuyla, cemaat kurumlarına vakıf tüzel kişiliği tanınmakta ve her vakıftan münferiden taşınmaz beyannamesi talep edilmektedir. Bu beyanname, literatürde 1936 beyannamesi diye geçmektedir.

1974 yılında Yargıtay Genel Kurul kararıyla başlayan kötü süreç; taşınmazların cemaat vakıflarından geriye alınması, yeni mal edinme sürecine engel çıkarılması ve beyannamelerin yorumlandıkları sürecin başlaması. 2002, 4771; 2003, 4778; 2008, 5737 sayılı vakıflar kanunları. Nihayet, 27 Ağustos 2011'de Başbakanımız tarafından açıklanan kanun hükmünde kararnameyle 5737 sayılı Kanunun 11. Maddesi değiştirilerek, yıllarca cemaatleri sıkıntıya sokan bir sürecin en önemli iyileştirme safhasının adımı atılmıştır.

Malumunuz, cemaat vakıfları 20. asrın özellikle ikinci yarısında, zamanın siyasal anlayış yapısı içinde, var olma sebeplerine uygun olarak gelişmemişler ve de hizmet verememişlerdir, yöneticileri ise bu güvensizlik ortamı içinde görev yapmışlardır. 2003 tarihinden itibaren, geçmişin haksızlıklarını düzeltmeye çalışan günümüz iktidarı, bu yöndeki çabalarına kararlı bir şekilde devam etmektedir. Bulduğumuz süreçte, benim de 3,5 yıldan beri üyesi olduğum Vakıflar Meclisimiz yeni kanun çerçevesinde gelen başvuruları değerlendirmektedir. 27 Ağustos 2012 tarihinde bitecek olan sürenin sonunda, dilerim ki, iade edilecek taşınmazların dışında kalacak olan çok az sayıda hak ihlaline maruz kalmış taşınmaz da zamanla hukuk yolları vasıtasıyla veya siyasi anlayışın sağladığı imkanlarla sahiplerine kavuşsunlar. Aynı iradenin, tüzelkişilik problemi yaşayan öteki kurumlarımıza da yansımaları temenni ediyorum.

Son yıllarda çıkan vakıflar kanunlarıyla sağlanan gelişmelerden örnekler sunmak istiyorum. 5737 sayılı Kanunun Geçici 11. maddesinin yürürlük tarihinden bugüne kadar 31 vakıf tarafından 102 taşınmaz için tescil talebinde bulunulmuştur. Şu ana kadar yapılan değerlendirmeler neticesinde 19 taşınmaz tescil, 4 taşınmaz da kanuna uygun olmadığı için reddedilmiştir. Önümüzdeki son 3 ay içerisinde başvuruların yoğunlaşacağını tahmin ediyorum. 4771, 4778 ve 5737 sayılı kanunlar ile toplam 546 taşınmaz mal vakıflar adına tescil edilmiş ve 150 adet taşınmaz, tapuda

isim tashihiyle mülkiyet sorunu çözümlenmiştir. Vakıflar tarafından taşınmaz mal satın alma, satma, bağış kabul etme, kat karşılığı olarak değerlendirme gibi uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Vakıfların maddi hak ve yükümlülüklerinde, taşınmazlarının bakım ve onarım izinlerinde, Seçim Yönetmeliği gibi konularda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst organı olan Vakıflar Meclisinde, cemaat vakıfları temsilcisi bulunmaktadır. Ayrıca, on yıllardan beri hukuki mücadele içinde olan 3 tane kurumumuza Vakıflar Meclisi kararıyla tüzelkişilik tanınmıştır. Bunlar, Beyoğlu Merkez Rum Kız Lisesi Vakfı, İzmir Musevi Cemaati Vakfı ve son olarak Surp Haç Tıbrevank Ermeni Lisesi Vakfı. Artık 163., 164. ve 165. vakıf olarak vakıflar lisesindeki yerlerini alarak, cemaatlerinin müstakil iradeleriyle tarihi misyonlarına devam edeceklerdir. Söz konusu kararlar, ait oldukları toplumlara büyük bir mutluluk ve cesaret vermiştir.

Cemaatlerin Yeni Yönetim Anlayışında Vakıfların Rolü ve Geleceği

Bilindiği üzere, vakıf olmadığı halde vakıf sayılan ve bu şekilde yönetilen cemaat kurumlarımızın hukuki yorumlara dayalı boşluklarının giderilmesi elzemdir. Vakıflarımız, tarihsel süreçte bir kültür varlığı ve hizmet oluşturarak, kültürel haklarımızın da örgütleri olmuşlardır. Yeni süreçte vakıflarımızın rolünü tekrar belirlemek gerekirken, yeni bir görev tanımı ve kimlik oluşturmamız gerekecektir. Cemaatlerimiz, yıllarca ideolojilerle çarpışmanın getirdiği ataletin, sorumluluk bilinciyle, çaba, fedakârlık ve kararlılıkla üstesinden gelecektir. Vakıflar toplumlarımızın asli unsurlarıdır, onlara çağdaş bir yönetim imkanı sağlamak gerekmektedir. Vakfiyenin olmaması, faaliyet alanlarını sınırlamamalıdır. Medeni Kanuna göre, mevcut yeni vakıfların tüm imkan ve normlarına sahip olmalıdırlar. Cemaat vakıflarına üst bir organın, yani bir çatı kuruluşunu oluşturma imkanının tanınması; bu organa denetleme, gözetleme hakkını sağlayacak hukuki düzenlemelerin yapılması; dinsel, tarihsel, kültürel, eğitsel ve sosyal yapıları ve de gelir kaynaklarıyla cemaatlerin kendi ihtiyaçlarına göre örgütlenmelerini sağlayacaktır.

Özlemle beklediğimiz yeni anayasa için, farklı dini inanca mensup toplumlarımız büyük bir sorumluluk bilinci içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında yapılan çalışmalara katkıda bulunmuşlardır. Umarız, önerilerimiz ve çalışmalarımız faydalı olur ve yeni anayasada, çoğulcu, demokratik bir ülkenin eşit vatandaşları olarak geleceğimizi hayal ve inşa etmeye devam ederiz. Balkanlarda ya da Anadolu'nun herhangi bir yerinde küçük bir gezintiye çıkmış kişinin, birbirini takip eden ve aslında iç içe geçmiş üç muhteşem medeniyetin izine rastlamaması imkansızdır. Yeryüzünün bu köşesindeki taşlar ve hatıralar zamana ve yok olmaya karşı olağanüstü bir uyum sağlama yeteneği ve direncini göstermektedir. Türkiye'nin gayrimüslim hayırsever kurumları bu geniş ve zengin mozağin küçük birer parçalarıdır. Bu kurumların seneler içerisinde rol ve görevleri değişikliğe uğramış dahi olsa, Türkiye toplumunun kültürel devamlılığı, ilerlemesi ve gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Ayrımcılığın dini sebeplerden dolayı olduğu günümüz global dünyasında, azınlık cemaatlerinin üyelerini teşvik etmek, önlerini açmak toplumsal bir gerekliliktir. Türkiye, kamu hayatına sivil toplulukların katılımını sağlayacak, Avrupa'nın hep hayal kurduğu, ulaşmak için çaba gösterdiği kamu düzenine, çağdaş devlet anlayışına bugün her zamandan daha fazla yakın durmaktadır. Bu gelişmede, Türkiye'deki yönetim anlayışına katkıda bulunan sivil toplumun da payı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.